

Ивана Кнежевић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
iknezevic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 2-1

Религијски стил као посебан функционално-стилски комплекс

Сажетак: У раду се разматра питање постојања религијског стила као самосталног функционално-стилског комплекса. Даје се преглед досадашњих проучавања, као и ставови еминентних светских стручњака у овој области а на наведену тему.

Кључне речи: функционална стилистика, религијски стил, подстилови религијског стила, стилске фигуре, граматичке карактеристике, синтакса, лексика, ортографија.

Проблематика превођења теолошке литературе и литературе из области православне духовности спада у ред слабије испитаних подручја традиционалне лингвистике. У њеном оквиру може се сагледати читав низ питања лингвистике и поетике превођења, чија специфичност извире из специфичности природе самих текстова који су предмет анализе, а који поседују карактеристике како информативне, тако и уметничке прозе. Отуда приликом њиховог транспонованања треба водити рачуна не само о прецизном репродуковању садржаја оригинала, односно о информационој адекватности, него и о остваривању стилске адекватности, уз изналажење решења једнако вредних у естетичком смислу као и она која налазимо у изворном тексту.

У научној литератури која се бави проблемима стилистике, почетком деведесетих година 20. века изнова се посматрају проблеми у вези са поделом функционалних стилова. Развој функционалне стилистике био је у почетку везан за екстралингвистичке факторе. Ови фактори утичу на избор и особености функционисања језичких средстава у одређеној сфери општења. Многи лингвисти прихватају ове екстралингвистичке факторе као основне у подели функционалних стилова, а посебно када је реч о сфери друштвене свести, као што су наука, право, политика, уметност, религија. У складу са овим, издвајају се најчешће следећи функционални стилови: научни, званично-пословни, публицистички, уметнички и разговорни. Међутим, предлаже се да се као засебни одвоје језик рекламе и религијски стил. Пољски, руски, словачки, украјински и други истраживачи износе мишљење да се као посебан стил издвоји религијски стил. До тога

времена екстралингвистички фактори у вези са узајамним односом језика и религије били су дуго изван сфере научног истраживања. У савременој научној литератури посебно се често користе термини „религијски језик“ и „религијски стил“.

Александар Гадомски, украјински лингвиста пољског порекла, бави се одређењем појма и описом религијског стила и његових различитих облика, као и покушајем да се реши проблем места религијског стила у систему функционалних стилова савременог језика, да се анализира терминологија која је као таква важна карактеристика религијског стила, као и да се опишу критеријуми за дефинисање религијског стила (Гадомски, 2008: 21-22). Он наводи учење Ј. Мистрика, словачког лингвисте, који се међу првима бавио описом религијског стила. У Пољској је 1992. објављен његов чланак под називом „Религијски стил“ у коме као главне одлике овог стила он издваја: књишку реторичност (у библијским текстовима, омилитици, тј. беседништву, и др.); дијалошку форму — дијалогичност (нпр., разговор човека с Богом у молитвама, као и разговор свештеника с Богом и с верујућима) и употребу нејезичких средстава (Гадомски, 2008: 22) .

У слично време пољски лингвиста, М. Војтак, издала је чланак „О рађању религијског стила у пољском језику“, у коме је навела следеће битне карактеристике религијског стила: идеоцентризам; психологизам и идеализам у поимању човека; симболичка слика света; виђење човека као представника одређене групе; употреба различитих кодова; присан однос; схематичност; понављање као услов организовања текста; посебна лексика (Гадомски, 2008: 22).

Пољски научник М. Макуховска у раду „Религијски стил“ уочила је чињеницу да се религијски стил не помиње ни у једној од многобројних типологија савременог пољског језика, и да би се, на данашњем ступњу развоја, многе савремене лингвистике успротивиле уношењу овакве допуне у типологију. Она, међутим сама није дала јасну дефиницију религијског стила, није описала његове специфичне особености, а ни повукла јасну границу између „религијског језика“ и „религијског стила“. (Гадомски, 2008: 22)

Пољски лингвиста Д. Бењковска је у својој монографији „Пољски библијски стил“ из 2002. описала пољски библијски стил користећи при том термине „религијски језик“ и „религијски стил“ и не правећи разлику између њих. Појаву библијског стила у пољском језику она је објаснила тиме што су у пољском језику сачувани елементи старојеврејског и старогрчког језика — оних језика са којих је Библија била преведена на пољски језик (Гадомски, 2008: 23).

Руски лингвисти су, у слично време кад и западнословенски лингвисти, почели и сами да се баве истраживањем религијског стила руског језика. Тако је 1994. Л. П. Крисин у чланку „О једној празнини у систему функ-

ционалних стилова руског језика“ покренуо питање о неопходности да се као самосталан стил издвоји и опише стил који се користи у религијској комуникацији. Ову идеју подржали су и И. В. Бугајова, И. М. Голдберг, С. А. Гостејева, М. Н. Кожина, О. А. Кирилова, С. М. Макарова, О. Б. Сиротинина и други руски научници. (Гадомски, 2008: 23)

Данас су описани неки од жанрова савременог „духовног језика“ као што су проповед, молитва, црквене посланице и друге, и одређени су њихови основни стилски параметри, од којих, по мишљењу О. А. Прохватилове, многе треба појаснити и допунити. Прохватилова издваја неке од екстралингвистичких особености религијског стила: свеукупност видова комуникације, који су актуелни у религијској сфери општења - колективна, масовна, лична комуникација, а такође и њен посебан вид — хиперкомуникација; специфичан тип међуодноса „говорник — слушалац“ у религијском општењу; дијалогичност, својствена, на први поглед, монолошом религијском изразу (у обраћању Богу, Богородици, светима); спајање функције саопштавања и деловања, путем којих се реализује просветитељска и дидактичка намена текстова религијског стила; стилска доминанта, која је у религијским текстовима синтеза елемената два језичка система — црквенословенског језика руске редакције и савременог руског језика. (Гадомски, 2008: 23)

Термини које пољски, руски, словачки, белоруски лингвисти наводе у својим радовима јесу: 1. духовни језик; химнографски подстил, црквено-научни (дидактички) подстил, богослужбени подстил, проповедни подстил, поучни подстил црквено-богослужбеног (богослужбеног) стила; литургијски стил; религијско-проповедни стил; религијски стил (термини који су у употреби код руских лингвиста); 2. богослужбени стил; библијски стил; оригинални библијски стил; пољски библијски стил (термини који су у употреби код пољских лингвиста); 3. конфесионални стил (код украјинских лингвиста). У вези са овим терминима поставља се питање разлога постојања и употребе овако великог броја термина. Намеће се и питање, да ли се они могу користити као синоними, односно могу ли наведени термини бити међузамењиви. На ова питања одговори још увек не постоје, што указује да проблем религијског стила јесте сложен, а научници који се њиме баве нису истих схватања. У научној литератури не постоји ни јасна разлика између термина „религијски језик“ и „религијски стил“. У пољској теолингвистици се, на пример, они понегде јављају напоредо, а понегде један другог искључују.

Међу руским лингвистима који су се бавили изучавањем религијског стила посебно бисмо издвојили Ирину В. Бугајову. У свом раду „Стилистичке особености и жанрови религијске сфере“, она отвара научну полемику у овој области, бави се проблемом руске терминологије религијског стила

и износи свој став о томе (Бугаева, 2005: 3-11). Проблемом терминологије бавили су се и неки пољски лингвисти (Бењковска, Војтак, Макучовска).

У даљем тексту користићемо термин „религијски стил“ као уопштенији и обухватнији. Језик религијског стила има неке особености које га издвајају од осталих стилова, а које су у сагласности са животом Цркве. Њиме се изражава теоцентрична језичка слика света, и он се разликује од пословног, научног, новинско-публицистичког, уметничког и разговорног стила. Најбитнија особина религијског стила, наводи Бугајева, јесте прегледност излагања, а она претпоставља примену поређења, супротстављања, примера и описа. Пошто је поређење извођење закључка по аналогiji, због тога међу предметима, појавама и догађајима који се пореде треба да постоји сличност не само по форми, већ и по суштини. Оваква идеална поређења налазимо у проповедима Христа Спаситеља. Супротстављање се користи како би се пронашао најбољи израз.

У религијском стилу посебно је доминантна употреба епитета и стилских фигура. Издвајају се епитети који су изразито црквеног карактера, као што су: *милосрдни Госјод, живојворна сила молићве, свевидеће око, уски јући, шесна враћа*, итд.

Посебно место заузимају стилске фигуре. Метафора је једно од најчешћих стилских средстава и налазимо је у свим жанровима свих религијских подстилова. Примери метафора су: *јлодови вере, сијање славе*, итд. Алгоритија се у Светом писму највише среће у поучним причама (прича Спаситеља о жетви, о добром пастиру, о сејачу и семену, итд). Хипербола се користи како би се деловало на чула и машту верујућих (нпр, *он није био човек, већ анђео у шелу*).

Од стилских фигура често се користи и персонификација, која се посебно појављује у канонима, акатистима и молитвама. Екскламацијама (усклицима) се посебно изражавају снажне емоције и осећања. На пример, „О, Пасхо велика и свештена, Христе! О, Мудрости, и Логосе Божији, и Сило!“ Неретко се користи и реторско питање, чија је сврха да скрене посебну пажњу слушаца и читалаца, да их подстакне на размишљање, како би оно што се наводи постало њихово сопствено убеђење. На пример, у првој посланици апостола Павла Коринћанима, каже се: „Нисам ли ја апостол? Нисам ли ја видео Исуса Христа, Господа нашег?“ (1 Кор 9, 1)

Једна посебна карактеристика религијског стила јесте историјска узајамна веза између текстова, а јавља се посебно у очигледним и скривеним цитатима из Библије и делима светих отаца Цркве. Дело у коме се појављују овакви цитати добија тиме посебан значај јер је поткрепљено ауторитетима. Уместо пуне форме, цитати су много чешћи у својој редукованој форми. Наиме, наводи се најчешће само фрагмент из изворног текста који се логично уклапа у основну структуру текста. У том случају се цитат не

уводи речима, већ се издваја од осталог текста знацима навода. Скривени цитати не издвајају се наводницима. На крају излагања се у том случају у загради наводи изворни текст. У случају када се од потенцијалног читаоца или слушаоца очекује да познаје извор, често нећемо наћи упућивање на њега. Такви делови се могу издвојити курзивом у писању.

Што се граматичких особености тиче, Бугајова издваја: 1. глаголске именице са суфиксима -ниј-, -ениј-; 2. поименичене радне глаголске придеве; 3. поименичене придеве; и 4. употребу црквенословенских форми вокатива (Бугајова 2005: 3-11). У српском језику издвојили бисмо поименичене придеве, нпр: *молиће се за нас, недосџојне, не шреда осућиваји дљижње*. Поимениченим придевима у српском језику еквиваленти у енглеском језику су:

а) изрази добијени од придева, који описују људски карактер или стање, и одређеног члана испред њих (**the faithful, the blessed, the whole**); ови изрази односе се на одређену класу људи, употребљавају се у општем смислу и имају значење множине;

б) изрази добијени на исти начин, али у ретком значењу једнине (**the Unseen**), и углавном се односе на Бога или Богородицу. Овакви изрази чести су у молитвама и акатистима;

в) постојеће именице у енглеском (**neighbours, catechumens**).

Религијски стил српског језика одликује се честом употребом вокатива, посебно у текстовима који припадају богослужбеном и химнографском подстилу, наиме у молитвама, акатистима, тропарима, и др. Поред овога у беседама и поукама писац (говорник) се често обраћа народу, позива га, и тако га буди и поучава, па је стога вокатив и овде често присутан. Енглески језик служи се истим средствима у дозивању као и српски, а она се и у тексту једнако обележавају, наиме издвајају се зарезима од осталих делова реченице. Навешћемо неке од примера у оба језика:

О Госџоде блаџи, Сџвориџељу наш = O gracious Lord, our Creator

О Госџоде, џправедни и дивни = O righteous and wonderful Lord

Помози нам, Свеблаџи = Help us, O most Gracious One

О браћо моја = Oh, my Brethren

На пољу синтаксе религијски стил обележен је измењеним редоследом речи у односу на конвенционални. Тако, на пример, реч која одређује стоји иза речи на коју се односи (*крсџи часни, Царсџиво Божије*). Ово даје високи стил. Једна од синтаксичких карактеристика је и честа употреба императивних конструкција и оптатива, на пример *Дај Боже; Не дао Боџ; Помози, Боже; Нек вам је Боџ у џмоћи*. Међутим, овакве фразе немају карактер усклика, као што је то случај у другим областима. У енглеском језику у преводу придева *Божији* користи се *of-* форма (*of God, of the Lord*), уместо уобичајеног присвојног облика именице, тзв. саксонског или синтетичког

генитива (Ђорђевић, 1989: 115). Аналитички генитив је, по речима Радмиле Ђорђевић, емфатичнији од синтетичког, па се њиме боље остварује емфатичко значење. Поред тога у енглеском језику је у оба генитива, као и у многим другим конструкцијама, последња реч проминентнија. На овај начин остварују се разлике у значењу између синтетичког и аналитичког генитива (1989: 119). У осталим случајевима у преводу на енглески наилазимо на уобичајени ред речи (придев + именица), нпр. *idolatrour priest* = жрец идолски; *hounpourable cross* = крст часни.

Као посебну групу оваквих конструкција издвојили бисмо епитете за Господа, Богородицу и светитеље. Код личних имена православних светитеља, Богородице и Бога, епитет се налази иза личног имена, нпр. Свети Сава *Освећени*; Богородица *Тројеручица*, а у енглеском језику имамо такође придев, нпр. *St. Sava the Sanctified*; *the Mother of God the Three-armed*; или именицу (или конструкцију), *Christ the Pantocrator*, *St. Andrew the Fool for Christ*. У енглеском језику у оба случаја испред датог придева, односно именице, налази се одређени члан *the*.

Лексичке карактеристике религијског стила биле би следеће:

1. употреба грцизама (у српском језику: *ајосѿол*, *Псалѿир*, *лиѿурѿија*, *ѿросѿора*; а у енглеском: *heguman* (pl. *hegumans*) = иѿуман, *heparchos* = еѿарѿос, *skytis* = скиѿи, *kellias* = ћелије);
2. калкови с грчког језика (у српском језику: *дуѿоѿрѿљење*, *дуѿоносни*, *доѿоуѿогни*; а у енглеском језику: *God-bearer* = Боѿороѿица, *longsuffering* = *дуѿоѿрѿљење*, *priest-monk* = *јеромонах*, *All-Holy* = *Свесветѿа* (Боѿороѿица));
3. велики број црквенословенизама (у српском језику: *браѿиѿија*, *дароѿранилница*; а у енглеском језику: *Vhod* = *Велики вход*, *vladika* = *владика*, *starets* = *стѿарац*, *iuorodiv* = *јуроѿови*);
4. постојање посебних речи и израза који су познати само одређеном кругу људи, у овом случају црквених људи (у српском језику то би биле: *јуѿарња*, *вечерња*, *Херувика*, а велика већина еквивалентних термина у енглеском језику такође припада овој групи);
5. употреба неутралних речи у преносном значењу (у српском: *смѿрење*, *ѿослушање*; у енглеском: *entrance* = *вход*, *novice* = *искушеник*);
6. речи са измењеним конотативним значењем (у српском: *ѿрелесѿи*, *ѿроѿоѿев*; у енглеском: *flesh*, *Fall*, *Creation*) (в. Кнежевић 2010).

Појава црквенословенизама у српском језику, према речима Ксеније Кончаревић, сведочи о непрекинутом континуитету духовно-црквене традиције, али је и одраз интеркултуралне размене и утицаја руске традиције. Кончаревић даље наводи и примере русизама у српском језику који припадају сфери православне духовности (*маѿѿушка*, *баћушка*, *јуроѿидив*, *ламѿаѿа*, *мирјанин*). Оно што још привлачи пажњу јесте употреба историзама и архаизама везаних за духовну и црквену традицију. Мада има случајева да се у једном језику лексема понаша као историзам, а у другом се активно користи у речнику (2006: 126).

У области ортографије, посебну пажњу привлачи употреба великих слова, која се не користе само у случајевима у којима то налажу правила савремене ортографије. Великим словима пишу се не само лична имена, већ и неки придеви и заједничке именице које имају сакрално значење, као и личне заменице у случајевима када се односе на Господа и Мајку Божију (*Пресвета Дјева, Бој Сведржишљ, Црква*). Оваквих примера много је више у енглеском језику, на пример: *Spotless = Пречистија, All-holy = Пресвета, Life-giving = Живојодавни, All-seeing = Свевиђећи, All-merciful = Премилосћив, Passion = сѣрадање (Исусово), Mystery = ѿајна, the Grave = гроб (Христѿов)*.

Из изнетог се да закључити да је на крају 20. и почетку 21. века религијски стил постепено задобио позицију самосталног функционалног стила и у писменој и у усменој форми, са поделом на подстилове, са сопственим системом жанрова, чији се текстови одликују специфичним лексичким, граматичким и синтаксичким особеностима.

У овом раду покушали смо да систематизујемо и критички валоризујемо досадашња истраживања на тему религијског стила спроведена на словенском и англосаксонском говорном подручју, уз илустровање запажањима до којих смо дошли на основу анализе теолошких и текстова из сфере православне духовности на енглеском и српском језику. Међутим, верујемо, да су ово само пионирски радови и идеје о овом „новом члану“ из групе функционалних стилова. Постоји потреба да се изврши озбиљније истраживање и анализа религијског стила у вези са свим оним специфичним елементима у српском језику којима се он диференцира у односу на друге стилове. Темељи и подстицај за оваква даља истраживања већ су постављени.

Извори

- Велимировић, Н. (2001) **Пролог**, Линц: Православна црквена општина Линц. - 868 с.
 Velimirović N. (1986): **The Prologue from Ochrid: Lives of the Saints and Homilies for Every Day in the Year**, Birmingham: Lazarica Press. - 440 s.
 Velimirovich N. (1951) **The Life of St. Sava**, Libertyville: Serbian Orthodox Monastery of St. Sava. - 233 s.
 Вер К. (1997) **Православни пут**, Манастир Хиландар: Савет старца манастирског братаства. — 158 с.
 Ware K. (1979) **The Orthodox Way**, New York: St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary. - 195. s.
 Велимировић, Н. (2003) **Живот светог Саве**, Ваљево: Глас цркве. — 152 с.
 Шмеман А. (1994) **За живот света: светотајинска философија живота**, Београд: Логос: Ортодос; Никшић: Јасен. — 173. с.
 Schmemmann A. (1973) **For the Life of the World**, New York: St. Vladimir's Seminary Press. — 151. s.

Литература

- Бугаева, И. В. (2005) „Стилистические особенности и жанры религиозной сферы“ In: **Стилистика текста. Межвуз. Сборник научных трудов**, Н. Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. - с. 3-11.
- Бугаева, И. В. (2006) „К вопросу о структуре сакрального ономастикона“ In: **Вестник МГУЛ**, Н. Новгород: Лесной Вестник. — с. 8.
- Гадомский, А. (2008) „Стилистический подход к изучению религиозного языка“, **Стил: међународни часопис**, Београд: Међународно удружење Стил. - с. 21-35.
- Ђорђевић Р. (1989) **Контрастивна граматика: именичке групе**, Београд: Научна књига. — 689 с.
- Кончаревић К. (2006) **Језик и православна духовност: студије из лингвистике и теологије језика**, Крагујевац: Каленић. - 463 с.
- Kristal D. (1998) **Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike**, Beograd: Nolit. — 426 s.
- Kristal D. (1996) **Kembrička enciklopedija jezika**, Beograd: Nolit. — 474 s.
- Ракић Р. (2002) „Неки теоријски и практични аспекти превођења црквене терминологије“, In: **Преводна књижевност: зборник радова XXIII-XXVI београдских преводилачких сусрета 1997-2001.** - Београд: Удружење књижевних преводилаца Србије. с. 25-37.
- Тошовић Б. (2002) **Функционални стилови**, Београд: Београдска књига. — 581 с.
- Филин, Ф. П. (1981) **Истоки и судьбы русского литературного языка**, Москва: Наука. — 326 с.
- Нлебес, В. (1989) **Оршта нацела превођења**, Београд: Научна књига. - 220 с.
- Кнежевић И. (2010) **Теолошки дискурс енглеског и српског језика: лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења**, Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Институт за теолошка истраживања.

Religious style as a distinct functional-stylistic complex

Summary: The essay deals with the question of the existence of religious style as a special and distinct functional-stylistic complex. It is an overview of the studies and discussions on this topic, as well as the attitudes of some eminent experts in this field.

Key words: functional-stylistic, religious style, substyles of the religious style, figures of speech, grammar, syntax, lexis, orthography.